

dovima (narodna straža) i u ostalim dijelovima pokrajine (teritorijalne snage), kao i događanja tijekom rata Austrije s Francuskom i Italijom (1859.) te austro-pruskog rata 1866. godine.

Završni i opsegom najveći dio knjige nosi naslov *Stalna vojska i domobranstvo (1867. – 1914.)* (195-274). U ovom razdoblju objavljen je vojni zakon za pokrajinu Dalmaciju (5. prosinca 1868.), ustrojenu kao zasebno vojno područje sa sjedištem u Zadru. Novi je ustroj pridonio bržoj mobilizaciji vojske što je pojačalo učinkovitost borbenih djelatnosti. Nadalje, s obzirom na novačenje, razlaže se podjela pokrajine na dva popunidbena okružja (zadarsko i splitsko), utvrđuje dužina vojne službe (u mornarici i pješaštvu), ustroj domobranstva (uz navođenje primjera konkretnih oružanih otpora u Boki kotorskoj) prema pojedinim vojnim okružjima, zapovjedna struktura pojedinih bojni te ukazuje na odore, naoružanje i uporabu jezika u domobranskim jedinicama. U završnom dijelu ove cjeline autor razmatra časničku i dočasničku izobrazbu, vojničke plaće, ulogu vojnog područja Dalmacije u vrijeme austrijskoga zaposjedanja Bosne i Hercegovine (1878.), ali i tamniju stranu vojničkog života (dezertiranja, nezakonitosti i drugo).

Na kraju knjige nalaze se *Zaključak* (275-278), sažetak na engleskome jeziku (279-282), prilozi (283-304), popis izvora i literature (305-315), kazalo mjesta (317-320) i kazalo imena (321-322).

Monografija Tade Oršolića zaokružen je pregled vojnog ustroja Dalmacije od pada Mletačke Republike 1797. godine do početka Prvoga svjetskog rata. Pri tome je, razumljivo s obzirom na dugotrajnost razdoblja, najviše istraživačke pozornosti posvećeno vremenu Druge austrijske uprave. Uvidom u arhivsko gradivo iz Zadra i Beča, onodobno novinstvo, službene proglose vrhovnih vlasti te postojeće historiografske spoznaje, na jednome je mjestu raščlanjen tijek promjena vojnog sustava devetnaestostoljetne Dalmacije te će ovo djelo, zasigurno, biti vrijedno pomagalo i literatura za proučavatelje suvremene povijesti južne Hrvatske, ponajprije njezine vojne sastavnice.

Lovorka Čoralić

Marijana Hameršak, *Pričalice. O povijesti djetinjstva i bajke*, Algoritam, Zagreb 2011., 211 str.

U studenom 2011. godine objavljena je knjiga *Pričalice. O povijesti djetinjstva i bajke* autorice Marije Hameršak. Knjiga se temelji na autoričinu doktorskom radu *Tvorbe djetinjstva i preobrazbe bajke u hrvatskoj dječjoj književnosti* obranjenom 2008. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Sadržajno, knjiga je podijeljena u devet poglavlja s brojnim potpoglavljima. Na samom kraju nalaze se *Bibliografija* (161-195) i *Bilješke* (195-211). Autorica se bavi razdobljem od početaka kontinuirane produkcije sekularnih knjiga za djecu na hrvatskome jeziku, dakle od druge polovice 18. stoljeća, do druge polovice 19. stoljeća, to jest do prijelomnih osamdesetih godina 19. stoljeća. Rad je većinom temeljen na opisima izgubljenih tekstova u sekundarnim publikacijama zbog nedostupnosti izvornika.

Prvo je poglavlje, *Na početku ...* (7-9), zapravo svojevrsan predgovor autorice u kojem ona objašnjava čime se knjiga bavi te kako je strukturirana. Slijedi poglavlje *Povijest djetinjstva* (9-25), u kojem autorica raspravlja o porijeklu i ključnim smjernicama historiografskog pravca poznatog pod imenom povijest djetinjstva. Poglavlje započinje podacima o počecima povijesti djetinjstva i djelom Phillipea Arièsa *Dijete i obiteljski život za Staroga poretka*, koje se i danas koristi kao literatura za proučavanje povijesti djetinjstva, te nastavlja s recepcijom Arièsove knjige u Europi i šire. Autorica nadalje navodi povjesničare koji su nastojali dokazati da je djetinjstvo u srednjem vijeku bilo zanemareno u odnosu na današnja mjerila navodeći različitosti u njihovim tezama. Poglavlje završava podacima o recepciji Arièsovih teza o povijesti djetinjstva u Hrvatskoj.

Odnosima između povijesti djetinjstva i proučavanja dječje književnosti autorica se bavi u poglavlju *Povijest i književnost: djeca i bajke* (25-37). Kao okosnicu za navedenu temu navodi članak Phillipea Arièsa *Na ishodištu* iz 1969. godine, koji je posvećen dječjoj književnosti, a nadovezuje se na već spomenuto djelo *Stoljeća djetinjstva*. Ariès je u tim djelima isticao da se bajke na početku 17. stoljeća nisu pripovijedale isključivo djeci. Autorica u nastavku navodi mnoge druge autore koji su povezivali bajke i povijest djetinjstva posebno ističući radove teoretičarke i povjesničarke dječje književnosti Zohar Shavit. U poglavlju se pokušava ukazati na problematičnost u području dječje književnosti do danas dominantnih pristupa odnosu povijesti i književnosti. Na koncu se navodi kako novija istraživanja povijesti dječje književnosti sve češće ustraju na tumačenjima svojega predmeta kao mjesta pregovora i zagovora, a ne tek odraza neovisno o njemu skovanih vrijednosti, ideja i vizija djetinjstva. Kako se spominje, upravo su ta istraživanja potaknula autoricu na interpretaciju početaka bajke hrvatske dječje književnosti.

O povijesti slušateljskih praksi, kojima su u razdoblju od kraja 18. do potkraj 19. stoljeća svjedočila i djeca, autorica se bavi u sljedećem poglavlju koje nosi naslov *Djeca i slušateljske prakse u 19. stoljeću* (37-67). U hrvatskom se kontekstu primjere preskriptivnog diskursa o dječjem čitanju i pisanju, prema autorici, može kontinuirano pratiti tek od kraja 18. stoljeća. U 19. se stoljeću pak pojavljuju savjetnici o odgoju djece i njihovoj čitateljskoj i slušateljskoj praksi. Savjetnici su bili usmjereni na proizvodnju poželjnih oblika ponašanja i shvaćanja. U udžbenicima iz toga razdoblja pučka se vjerovanja i priče demistificiraju, osuđuju i racionaliziraju. Priče koje su demistificirale priče o navodnom susretu s nadnaravnim preplavljivale su u drugoj polovici 19. stoljeća i dječje knjige u užem smislu, ponajprije zbirke za djecu i dječje časopise. Autorica navodi da je temeljna funkcija negativnih predaja, i usmenih i pisanih, bila didaktična. Priče upozorenja služile su zapravo kao sredstvo društvene kontrole, uz pomoć manipulacije strahom. Autorica zaključuje da se u slučaju predaja kritizirala nerazlučenost djece i odraslih, a u slučaju priča upozorenja i bajki kritizirala se predodžba koju su imali o djeci i o njihovom odgoju.

U četvrtom se poglavlju ove knjige, naslovljenom *Djeca i čitateljske prakse u 19. stoljeću* (67-93), raspravlja o povijesti čitateljskih praksi i produkciji bajke hrvatske dječje književnosti. Krajem 18. i početkom 19. stoljeća štivo je djeci bilo namijenjeno u svrhu prosvjećivanja odraslih. Tako su djeca na početku hrvatske dječje književnosti bila posrednici, imali su ulogu čitača odraslima pa se očekivalo da će kroz to čitanje i odrasli s vremenom postati zainteresirani za samostalno čitanje. Djeca su u Hrvatskoj čitala i nedječju književnost, čak i kada su stvoreni uvjeti za normalan razvoj dječje književnosti. Dječji i odrasli čitatelji su, prema autorici, na taj način bili izjednačeni.

Sljedeće se poglavlje, *Bajka, narod, nacija: dijete – puk* (93-111), bavi recepcijom i produkcijom bajki u Hrvatskoj. Na temelju autobiografskih zapisa pojedinaca iz 19. stoljeća, autorica navodi zanimljivu mogućnost da su se građanska djeca prva, i to usmenim putem, preko svojih odgojitelja, susrela s bajkama, vjerojatno zbog toga što se iste tada nisu mogle pronaći na hrvatskome jeziku, već su ih odgojitelji upoznali iz strane literature. U drugoj polovici 19. stoljeća neke se bajke pojavljuju i u pismenom obliku, i to kao tekstovi unutar časopisa *Bosiljak* koji se istodobno obraćao i dječjim i pučkim čitateljima. Međutim, *Bosiljak* je pomoću negativnih predaja, poučnih priča, historijskih pripovijesti i bajki demistificirao, problematizirao i neutralizirao priče koje su se samo površinski razlikovale od bajki s povampirenim djevojkama i okrutnim vilama.

O pojavi prvoga časopisa namijenjenoga isključivo djeci, *Smilja*, te o novim pogledima na bajku i poučavanje zabavom autorica se bavi u poglavlju *Bajka i pouka: dijete – učenik* (111-121). Dok u *Bosiljku* primatelj nije bio niti isključivo pučki, niti dječji, u *Smilju* je dječji primatelj podrazumijevao čitatelja rascijepljenog između onoga što on jest, dijete, i onoga u što će izrasti, odrasli. Takva podjela podrazumijevala je predodžbu djeteta-učenika prema kojoj je djetinj-

stvo klica k višem razvitku. Tako gledano, prema autorici, zabava se prepoznaje kao sredstvo, a pouka kao cilj, odnosno djetinjstvo kao prolazno, a odraslost kao žuđeno razdoblje.

O razlikama u recepciji bajke kod djece i odraslih te o shvaćanju dječje mašte, ali i o utjecaju tržišta dječjih knjiga na predodžbe autorica piše u poglavlju *Bajka i mašta: dijete – čitatelj – kupac* (131-155). Koristeći brojnu literaturu i navodeći mnoštvo primjera, autorica pokušava utvrditi koji su sve aspekti tadašnje dječje književnosti utjecali na oblikovanje kolektivnog znanja o djeci i djetinjstvu. Upravo su za to oblikovanje bila važna monografska izdanja bajki hrvatske dječje književnosti objavljena oko osamdesetih godina 19. stoljeća. Na koncu zaključuje kako uspostava znaka jednakosti između bajke i dječje književnosti u Hrvatskoj nije izrasla iz spoznaja pedagoške struke, nego iz previranja na tržištu dječjih knjiga.

Posljednje poglavlje knjige nosi naslov *Na kraju bez sretnog kraja* (155-159), u kojem se nalazi svojevrsan autoričin osvrt na djelo. Autorica zaključuje kako je preobrazba bajke od navodno arhaične forme, preko zabavne sastavnice kojom se pospješuje pouka, pa do sna i slikovnice pratila ili prethodila različitim predodžbama djeteta i djetinjstva, od predodžbe djeteta kao bića izjednačenog s pukom, preko predodžbe djeteta-učenika pa do predodžbe o sebi samom važnom djetetu.

U knjizi *Pričalice. O povijesti djetinjstva i bajke* na zanimljiv je, jednostavan i razumljiv način objašnjena povijest i razvitak bajke od njezinih začetaka na hrvatskome tlu do konca 19. stoljeća. Spominjući i druge fenomene koji se tiču njezina razvitka, te mnogobrojne primjere iz strane i domaće dječje književnosti autorica vješto oblikuje i dopunjuje temu. Upravo zbog svoje neobične, a pritom vrlo važne teme ova monografija predstavlja iznimno vrijedno djelo u znanstvenom i kulturnom smislu.

Dragana Marković

Radojica Rašo Pavićević, *Werk – austro-ugarske tvrđave u Crnoj Gori, "Pobjeda" – novinsko, izdavačko, grafičko akcionarsko društvo, Herceg-Novi 2012., 496 str.*

Knjiga koju ovdje predstavljamo djelo je umirovljenog potpukovnika JNA Radojice Pavićevića (Nikšić, 1954.), čija nas profesionalna vojna karijera u ovome prikazu neće zanimati. Riječ je o izrazito stručnom djelu, zasnovanom na proučavanju arhiva od Kotora do Beča te osobito na detaljnom osobnom terenskom uvidu u stanje nekadašnjih austrougarskih utvrda duž današnjeg Crnogorskog primorja.

Kako autor i sam navodi u predgovoru (4), cilj je ove opsežne i raskošno opremljene monografije predstaviti razvojni tijek, organizaciju i funkcioniranje jednog golemog fortifikacijskog sustava koji je opstojao na nevelikom prostoru od Herceg Novoga do Bara u razdoblju austrijske (austrougarske) vlasti (1797.-1805. i 1814.-1918.).

U prvome dijelu knjige sažeto se iznose opći podaci o državno-političkim i vojnim prilikama u Boki i na širem crnogorskom priobalju od konca 18. stoljeća do okončanja Prvoga svjetskog rata (8-23) te ukazuje na razvoj austrougarske mornarice u navedenom razdoblju. U poglavlju *Utvrđivanje* (24-30) autor – obazirući se na pojedine vremenske odsječke – prati djelovanje austrougarskih vlasti na utvrđivanju vojnih uporišta duž istočne obale Jadrana. Kada je riječ o bokeljskome području, utvrđuje se da su u razdoblju od 1851. do 1880. godine podignute neke od najznačajnijih austrougarskih utvrda (Mamula, Arza, Vrmac). U razdoblju od 1881. do 1893. godine naglasak obrane usmjeren je na područje Krivošija, a od 1894. do 1905. godine uređena je druga obrambena crta na ulazu u Boku te podignut niz manjih fortifikacijskih objekata oko Tivta. Drži se da je tzv. Primorska tvrđava Boka – zajednički naziv za fortifikacijski kompleks austrougarskih vlasti u Crnogorskom primorju – pred početak Prvoga svjetskog rata brojala 3500 ljudi stalne tvrđavne posade, 218 topova, 99 mitraljeza i devet torpednih cijevi.